

УДК 342.951(477):334.7

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.47.13>

АКСІОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Віталій Лісіцин

*Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,
кафедра філософії та суспільно-гуманітарних наук
вул. Незалежної України, 57-А, 69000, м. Запоріжжя, Україна*

У статті розглянуто аксіологічні засади та нормативно-правове забезпечення освітнього процесу в Україні. Розглянуто, що аксіологія – це вчення про форми і способи ціннісного проектування людиною своїх життєвих устремлінь в майбутнє, вибору орієнтирів для наявного життя й оцінки минулого. Визначено, що в останні роки ціннісні орієнтації перетворилися у важливий об'єкт наукових досліджень серед психологів, філософів, педагогів, соціологів, істориків та культурологів. Обґрунтовано, що аксіологічний підхід базується на розумінні людини – як індивідуальної, неповторної особистості, яка інтенсивно взаємодіє із навколишнім середовищем. Зазначено, що аксіологічний підхід в майбутньому забезпечить гуманізацію освіти, адже він направлений на всесторонній розвиток особистості та її індивідуальних потреб і інтересів. Підсумовано, що аксіологічний підхід має на меті філософсько-педагогічну стратегію, яка забезпечить модернізацію сучасної вищої освіти з орієнтацією на європейські цінності, вимоги сучасного розвиненого суспільства; засвоєння молодим поколінням провідних суспільних цінностей, що забезпечить адекватно поводити себе в динамічно інтегруючому суспільстві; забезпечить формування принципів та етичних правил поведінки в соціальному середовищі. Акцентовано увагу на тому, що для забезпечення повноцінного сучасного розвитку людських цінностей в умовах освітнього процесу в Україні, які будуть базуватися на аксіологічних засадах дуже важливим є вдосконалення нормативно-правової бази. Вже зроблено певні кроки для досягнення цієї цілі, а саме з проголошенням незалежності України створено Конституцію України, в якій закладено орієнтування на розвиток цінностей особистості. Приєднання нашої держави до Болонського процесу, головним завданням якого є створення єдиного європейського простору вищої освіти. Та безпосереднє прийняття Україною Закону «Про вищу освіту», який встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з закладами вищої освіти на принципах автономії закладів вищої освіти, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях.

Ключові слова: аксіологія, освітній процес, заклад вищої освіти, нормативно-правове забезпечення, аксіологічний підхід.

У зв'язку з реформуванням системи вищої освіти України відбувається постійні зміни існуючих підходів до організації навчально-виховного процесу та відбувається пошук нових методів навчання. Актуальним, на сьогоднішній день, є перехід нашої держави на європейські стандарти навчання, а отже постає питання: «Які потрібно надати знання та сформувати компетентності, щоб сучасний студент міг ввійти в професійну діяльність, швидко до неї адаптуватися та соціалізуватися?» і при цьому дотриматися всіх нормативно-правових вимог щодо забезпечення освітнього процесу у закладі вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дозволив нам виявити, що дослідженням зазначеної проблематики займалися вітчизняні та закордонні філософи права, а саме: В. Вовк, О. Гришук, А. Козловський, Д. Керімова, Н. Міхалкіна, С. Сливка, Ю. Тихонравова, М. Цимбалюк.

Дослідженню аксіологічних засад в освітньому процесі приділяли увагу: Х. Вегас, Е. Дюрінг, М. Каган, Л. Топчій.

Життєдіяльність людини на основі аксіологічного підходу та соціальних інститутів представлено в роботах: В. Андрущенко, І. Бега, Г. Грабовської, І. Зязюна, С. Франкла.

Мета статті полягає у аналізі аксіологічного підходу та визначенні його ролі в системі вищої освіти; розгляді цінностей як основної категорії аксіології; розгляді нормативно-правового забезпечення освітнього процесу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Аксіологічні тобто ціннісні виміри освіти потрапляють у центр філософсько-педагогічної рефлексії у зв'язку з необхідністю визначення стратегічних цілей освітньо-виховної практики, з поглядів суспільного і особистісного розвитку в їхньому взаємозв'язку. Адже у найбільш загальному сенсі цінності можна визначити як загальноновизнані переконання, до яких людина повинна прагнути. Проблеми сполучені з цінностями належать до найважливіших не тільки у педагогіці, а у всіх науках які досліджують людину і суспільство. Тому що цінності найважливіша інтегративна основа як для окремого індивіда так і для будь-якої соціальної групи, для культури, нації, суспільства і людства загалом [1, с. 169].

На думку В. Андрущенко, аксіологічні засади у філософсько-педагогічній рефлексії і педагогічній практиці набуває актуальності у зв'язку з:

– світовою тенденцією зміни основної парадигми освіти, її переорієнтації з інструментально-технократичної на гуманітарно-особистісну. Адже внаслідок становлення нового інформаційного суспільства, яке супроводжується системними соціокультурними трансформаціями і перетвореннями, кризою класичної моделі і системи освіти, розпочалася розробка нових фундаментальних педагогічних ідей, переосмислення ціннісно-світоглядних засад освітньої практики і ціннісно-світоглядного наповнення педагогічного процесу. Саме вирішення цих фундаментальних питань є необхідною передумовою ефективного реформування освіти відповідно до запитів суспільного розвитку, зокрема в Україні [1, с. 170];

– світові тенденції глобалізації із притаманними їм інтенсивними міграційними процесами, які спричинюють виникнення суспільств мультикультурного типу. У вітчизняній освіті це коло питань набуває додаткової актуальності і сенсів, що пов'язано з тенденцією входження вітчизняної освіти в інтегровану світову культуру. Останнє передбачає засвоєння в системі освіти України міжнародних освітніх досягнень та переорієнтацію на визнані міжнародною спільнотою цінності, а саме: демократію, свободу, відповідальність, толерантність, постматеріальні цінності [1, с. 171];

– виникнення екранної культури із вираженою тенденцією перетворення її із самостійного сегменту, який інтегрований до цілісної системи культурної реальності, яка через комп'ютерні ігри, різні форми Інтернет-комунікацій, серіали, рекламні ролики, ток-шоу, реаліті-шоу все більш владно транслює в індивідуальну і масову свідомість власні цінності, смисли, моделі поведінки, зразки стилів життя і життєвих стратегій [1, с. 172–173].

Отже, можемо з впевненістю стверджувати, що сучасна система освіти швидкими темпами впроваджує аксіологічний підхід в навчання. Саме він забезпечує формування та розвиток у молоді сучасної системи життєвих цінностей. На нашу думку, це пов'язано із тими трансформаціями світогляду, які розпочалися з моменту проголошення незалежності України та вступом нашої держави до Європейського союзу і найголовніший фактор, який існує на сьогоднішній день – це війна в нашій країні.

Аксіологічний підхід в науці базується на такій категорії як «цінність». Саме тому наступним етапом нашого дослідження є аналіз наукових позицій вчених щодо трактування дефініції «цінності».

Цінність можна трактувати з точки зору різних наук: психології, філософії, педагогіки, соціології, культурології, історії та інших.

В академічному тлумачному словнику української мови цінність характеризується як те, що має певну матеріальну або духовну вартість [2, с. 332].

І. Семків вважає, що цінність – це реагент суспільних відносин, до яких відноситься людське життя, час, свобода особистості, рівність між людьми [3, с. 701].

У своїх дослідженнях науковиця Т. Титаренко звертає увагу саме на відмінності між цінностями які є у західних країнах та в Україні. Вона пише: «Навколо нас домінує досить цинічна і відверта мотивація досягнення, і до постматеріалістичних цінностей у масовій свідомості ще далеко. Але розвинені країни вже пройшли цей етап розвитку, для них значення інструментальної раціональності зменшується, а цінності постмодернізму з акцентом на ефективному життєздійсненні стають усе популярнішими» [4, с. 10].

Українські психологи та педагоги мають своє бачення щодо цінностей. Так наприклад С. Максименко вважає, що навчальний процес впливає на розвиток ціннісної особистості і навпаки [5].

О. Музика запропонувала розглядати цінності в сукупності всіх компонентів суб'єктно-особистісної сфери особистості, виділяючи такі допоміжні категорії, як ціннісні конструкти та суб'єктні цінності. Вона вважає, що суб'єктні цінності є результатом засвоєння життєвого досвіду та перспективою подальшої спрямованості особистості [6].

Якщо ми говоримо про перехід вищої системи України на європейські стандарти, то ми не можемо оминати і не згадати ті цінності, які панують в педагогічному просторі Європи, а саме:

- людиноцентризм;
- демократія;
- миролюбство і екологічна безпека;
- толерантність і права людини.

Розглянемо більш детально, що означає кожна європейська цінність саме для нашої країни.

Людиноцентризм бере за основу людину як особистість, яка має певні потреби, можливість для задоволення цих потреб, відстоює свої і суспільні інтереси і виконує для цього певні дії, при цьому вона є чесною і справедливою. Акцент в людиноцентричному підході більш за все робиться на тому, що людина найрозумніша з усіх істот на землі. Вона має психічні пізнавальні процеси, почуття і здатність до комунікації. Людина є частиною соціуму, тобто вона сама по собі вже повинна бути гуманною, мати сформовану систему цінностей, не порушувати цінності і особистісні межі інших людей. Людиноцентризм в Україні невинно формується та розвивається беручи за основу свою історію та закордонний досвід.

Демократія на сьогоднішній день є соціальним феноменом, який базується на принципі людиноцентризму, повазі до інших, толерантності та комунікативній компетентності. Демократія містить в собі гуманістичні принципи життєдіяльності особистості. Демократія – це універсальна цінність, яка поєднує в собі всі сфери буття людини, адже в ній взаємодіють дві сфери: соціальне та особистісне.

Питання миру та екологічної безпеки у нашій державі посідають одне із перших місць. Адже після повномасштабного вторгнення російських військ на територію України найголовнішою цінністю для кожної людини стало власне життя та життя і здоров'я рідних.

У сучасному світі в більшості країн панує думка, що миролюбство, гуманізм та толерантність можна виховати, і це одним із найпріоритетніших питань в національній системі освіти. Не меншої уваги заслуговує екологічна безпека як у нашій державі так і в усьому світі, адже одним із принципів миролюбства є принцип шанобливого та бережного ставлення до природи та навколишнього середовища. А отже на сьогодні гостро стоїть питання у пошуку способів з допомогою яких можна сформувати культуру еко-безпеки життя сучасної людини в умовах неперервного розвитку цивілізації усього світу.

І остання цінність це толерантність та права людини. Взагалі що таке толерантність? З точки зору психології, толерантність – це відсутність або ослабленість реакції на який-небудь несприятливий фактор у результаті зниження чутливості до його впливу. Наприклад, толерантність до тривоги проявляється в підвищенні порога емоційного реагування на загрозливу ситуацію, а зовні у стриманості, самовладанні, здатності довготривало терпіти несприятливі впливи без зниження адаптивних можливостей [7, с. 545].

З точки зору психологині О. Сергієнкової, толерантність – це характеристика особистості, що проявляється у терпимості до різних поглядів, чужих думок, зовнішніх впливів, у витривалості по відношенню до несприятливих емоційних факторів, у психічній стійкості за наявності фрустраторів і стресорів [8].

Якщо розглядати дане поняття з точки зору аксіологічного підходу, то толерантність це «цінність в собі».

Нам дуже імпонує думка про те, що толерантність – це «повага до чужої позиції в поєднанні з настановою на взаємну зміну позицій (і навіть у деяких випадках зміну індивідуальної і культурної ідентичності) внаслідок критичного діалогу » [9, с. 277].

В. Андрущенко вважає, що в умовах розвитку України як демократичної і правової держави формуванню у молоді толерантної свідомості та потреби дотримання прав людини має сприяти:

- вихованню правової та політичної культури, якостей громадянина, утвердження принципів поваги до прав і свобод людини;
- забезпечення реалізації принципів толерантності й утвердження прав людини;
- політичний плюралізм;
- економічна свобода;
- удосконалення законодавства у сфері прав людини [9, с. 288–289].

А отже, для того щоб забезпечити повноцінний сучасний розвиток людських цінностей в умовах освітнього процесу в Україні, які будуть базуватися на аксіологічних засадах не менш важливим є вдосконалення нормативно-правової бази. Першим, що було зроблено після проголошення незалежності України – це створення Конституції України в якій вже закладено тріаду «цінність-право-освіта». А саме в Статті 23 Конституції України написано: «Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості». А Стаття 53 Конституції України передбачає, що кожен громадянин має право на освіту. Тобто Конституція України визначає, що кожна людина має право на освіту, формування та розвиток своїх цінностей.

Наступним етапом нашої держави в формуванні цінностей стало приєднання до Болонського процесу. Освіта України відповідно до руху країни в Європу беззаперечно і однозначно визначила як основний напрям інтеграцію в європейський освітній простір. Болонською декларацією (1999 р.), передбачено реалізацію багатьох ідей і перетворень: формування єдиного, відкритого європейського простору у сфері освіти, упровадження кредитних технологій на базі європейської системи трансферу кредитів, стимулювання

мобільності і створення умов для вільного пересування студентів, викладачів, науковців у межах європейського регіону, прийняття системи освітньо-кваліфікаційних рівнів, яка складається з двох циклів, спрощення процедури визнання кваліфікацій, що сприятиме працевлаштуванню випускників і студентів на європейському ринку праці, розвитку європейської співпраці у сфері контролю за якістю вищої освіти та підсилення європейського виміру освіти [10].

Приєднавшись до Болонського процесу ще в 2005 році, Україна взяла на себе зобов'язання реформувати систему вищої освіти відповідно до європейських стандартів та цінностей. Було поставлено за мету створити справжню «Європу знань», яка забезпечує своїх громадян якісною освітою, створює рівні умови для її отримання, заохочує до взаємовигідної співпраці і, що не менш важливо, визнає роль освіти у розвитку сучасної демократії та збереженні миру. За ці роки Болонський процес досяг вагомих результатів завдяки сумлінній роботі кожного з його учасників. В результаті приєднання до Болонського процесу почалося активне реформування української системи освіти. У 2014 році було прийнято Закон України «Про вищу освіту» який докорінно змінює цінності системи вищої освіти та погляди на підготовку сучасних кваліфікованих фахівців.

Висновки. Отже, здійснивши аналіз досліджуваної проблематики можемо зазначити, що сучасний освітній процес у закладах вищої освіти України починаючи з 2005 року поступово переходить на європейський рівень, що базується на аксіологічних засадах, а саме на формуванні та розвитку ціннісної сфери особистості.

У країнах Західної Європи панують ліберальні цінності та права людини. На сьогоднішній день в Україні за мету взято сформуванню та розвинути такі цінності, як: людиноцентризм; демократія і свобода слова; миролюбство і екологічна безпека; толерантність і права людини. А також обов'язковою є орієнтація на цінності, які панують в нашій державі: політичні, історичні, культурні.

Список використаної літератури

1. Анрущенко В., Передборська І. Філософія освіти: навч. посібн. Київ: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 329 с.
2. Академічний тлумачний словник української мови / Білодід І. К. та ін.: В 11 т. Т. 10. Київ: наукова думка, 1980. 918с.
3. Семків І. І. Індивідуальні цінності як психологічні механізми формування соціального капіталу. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Вип. 10. С. 699-705.
4. Титаренко Т. М. Домагання особистості у контексті ефективного життєздійснення. *Наукові студії з соціальної та політичної психології*. 2008. Вип. 20. С. 3–13.
5. Максименко С. Д. Загальна психологія: навч. посібн. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 272 с.
6. Музика О. Л. Здібність, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. Житомир: ЖДУ, 2006. 320 с.
7. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.
8. Синявський В. В., Сергєєнкова О. П. психологічний словник. URL: elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf
9. Андрущенко В. Конституалізація освітнього простору Європи: аксіологічний вимір. Київ: «МП Леся», 2017. 464 с.
10. Освіта в Україні: Нормативна база. Київ: КНТ, 2006. 484 с.

AXIOLOGICAL FOUNDATIONS AND REGULATORY AND LEGAL SUPPORT OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN UKRAINE

Vitaliy Lisitsin

*Municipal Institution "Zaporizhzhia Regional Institute of Continuing Pedagogical Education"
of Zaporizhzhia Regional Council,*

*Department of Philosophy and Social and Humanities Sciences
Nezalezhnosti Ukrainy str., 57A, 69000, Zaporizhzhya, Ukraine*

The article discusses the axiological foundations and regulatory and legal support of the educational process in Ukraine. It is considered that axiology is the doctrine of the forms and methods of value projection by a person of his or her life aspirations for the future, the choice of guidelines for the present life and the assessment of the past. It has been determined that in recent years, value orientations have become an important object of scientific research among psychologists, philosophers, educators, sociologists, historians, and cultural studies. It is substantiated that the axiological approach is based on the understanding of man as an individual, unique personality who intensively interacts with the environment. It is noted that the axiological approach will ensure the humanization of education in the future, as it is aimed at the comprehensive development of the individual and his or her individual needs and interests. It is summarized that the axiological approach is aimed at a philosophical and pedagogical strategy that will ensure the modernization of modern higher education with a focus on European values, the requirements of a modern developed society; assimilation by the younger generation of leading social values, which will ensure adequate behavior in a dynamically integrating society; will ensure the formation of principles and ethical rules of behavior in the social environment. The author emphasizes that in order to ensure the full-fledged modern development of human values in the educational process in Ukraine, which will be based on axiological principles, it is very important to improve the regulatory framework. Certain steps have already been taken to achieve this goal, namely, with the proclamation of Ukraine's independence, the Constitution of Ukraine was created, which lays down a focus on the development of personal values. Our country's accession to the Bologna Process, whose main task is to create a single European higher education area. The immediate adoption by Ukraine of the Law "On Higher Education", which establishes the basic legal, organizational, and financial principles of the higher education system, creates conditions for strengthening cooperation between government agencies and businesses and higher education institutions on the principles of autonomy of higher education institutions, combining education with science and production to prepare competitive human capital for the country's high-tech and innovative development, self-realization of the individual, and meeting the needs of society, the labor market, and the state in the field of higher education.

Key words: axiology, educational process, higher education institution, regulatory and legal support, axiological approach.